

10. Vad är särskilt med kränkningar på nätet?

av Elza Dunkels, Umeå universitet

Unga som utsätter andra för mobbning på nätet ser det ofta som rättfärdigade svar eller motattacker, inte som angrepp. Det verkar också vara lättare att ge igen när mobbningen sker på nätet än i skolan. Tekniska lösningar är inte vägen för att få stopp på kränkningarna på nätet. Däremot är det viktigt med en ständig och öppen kommunikation mellan vuxna och barn om allt som händer på nätet. Det kan hjälpa barnen att självständigt välja att agera etiskt. Lärare behöver skaffa sig ett mer komplext förhållningssätt till kränkningar på nätet genom att lära sig mer om sociala relationer på nätet.

För att mobbning och kränkande handlingar på internet ska bli begripliga måste man sätta in dem i det sammanhang där de förekommer, nämligen ungas uppkopplade vardag. Detta är särskilt viktigt, eftersom många vuxna saknar egen erfarenhet av mobbning på nätet.

Forskningsläget

Kränkningar på nätet kan som andra kränkningar ske på olika sätt och på olika platser. Det finns en mängd olika sätt att utsätta andra via nätet. Forskaren Robert Slonje² delar upp kränkningar på nätet i sju huvudtyper:

- Använda mobiltelefon för att skicka kränkande text eller bild.
- Ta bilder eller filma en person för att använda i kränkande syfte, antingen genom att ta dessa i smyg eller använda befintliga bilder i ett sammanhang där de blir kränkande.
- Ringa kränkande eller tysta telefonsamtal.
- Skicka kränkande e-post, antingen genom att hota eller håna en person eller genom att sprida information som inte var tänkt att spridas.
- Kränka någon i en chatt.
- Använda direktsamtal för att kränka någon.

1 Skolverket, 2011.

2 Slonje, 2011.

- Skriva eller ladda upp något på en webbplats i syfte att kränka någon, till exempel lägga ut information på ett kränkande sätt eller i ovanliga fall, skapa en webbplats i syfte att kränka någon.

Kommunikation med fördröjning

Barn- och ungdomsforskarna Julian Dooley, Jacek Pyzalski och Donna Cross menar att eftersom den största delen av kränkningar på nätet är textbaserade, är det fortfarande oklart om den som blir utsatt och den som utsätter andra uppfattar kränkningar på nätet på samma sätt som utanför nätet.³ Det finns mycket forskning som visar att vi uppfattar datormedierade samtal annorlunda än traditionella samtal.

Forskning har också kunnat visa att vi uppför oss delvis annorlunda vid konversationer som sker via datorn. De här skillnaderna beror inte bara på att vi inte ser varandra i ögonen, det finns andra orsaker också. Exempelvis kommer reaktionerna lite senare när kommunikationen sker via nätet, vilket påverkar hur vi samtalar. Psykologen John Suler kallar det för nätets asynkronitet – att kommunikationen inte sker samtidigt.⁴ Denna asynkronitet gör att reaktionen på en handling kan fördröjas jämfört med kommunikation i rummet. Om kommunikationen sker i ett forum kan det dröja dagar innan reaktionen kommer, men även i ett direktare samtal som en chatt kan det gå några sekunder eller delar av sekunder innan reaktionen från den andra parten kommer.

Anonymiteten är inte alltid anonym

Det har gjorts försök att definiera mobbning på nätet genom att beskriva vad som skiljer den från mobbning i skolan. Bland annat listar juristen Shaheen Shariff tre karaktäristiska drag: anonymiteten, den oändliga publiken och det eviga avtrycket.⁵ Men det finns kritik mot detta sätt att söka särskiljande drag. Kritiken kan sammanfattas med att beskrivningarna bara tar fasta på ytliga skillnader.

Pedagogerna Elza Dunkels, Gun-Marie Frånberg och Camilla Hällgren menar att det är möjligt att problematisera alla dessa särdrag ytterligare.⁶ Anonymitet på nätet är inte så vanligt som det var när vi först började använda internet i mitten på 1990-talet. Många av dagens mötesplatser är tvärtom transparenta, Facebook till exempel. De inblandade är alltså inte anonyma för varandra bara för de inte kan se varandra i ögonen. Dessutom är det inte per automatik intressant att vara anonym för den som är ute efter att kränka någon; mobbning i skolan sker oftast mellan personer som redan har någon typ av relation.

Enligt Kris Varjas m.fl.⁷ betonade ofta den tidiga forskningen om mobbning på nätet just anonymiteten som drivkraft, medan deras egen studie visade att det i mycket högre utsträckning handlade om inre drivkrafter hos den som utsätter andra för mobbning. Dessa inre drivkrafter väger alltså tyngre än de yttre förutsättningarna. Aktörernas önskan att vara elaka, hämnas eller roa sig

3 Dooley, Pyzalski & Cross, 2009.

4 Suler, 2004.

5 Shariff, 2008.

6 Dunkels, Frånberg & Hällgren, 2011.

7 Varjas med flera, 2010.

på någon annans bekostnad är enligt denna studie en kraftfullare motivation än vad nätets olika erbjudanden är, till exempel möjligheten att vara anonym.

Mobbning på nätet innebär upprepningar och nya maktrelationer

Den traditionella definitionen av mobbning inbegriper att handlingarna upprepas. Hur ser då upprepning ut när det gäller kränkningar på nätet? En studie från 2009, där en forskargrupp undersökte kränkningar på nätet och depressiva symtom bland schweiziska och australienska tonåringar, visade att en handling som utförs en enda gång på nätet i en mening kan vara upprepade genom att till exempel en film sprids och kan ses upprepade gånger.⁸ En film som är tänkt att skada någon läggs ut vid ett enda tillfälle, men kan ses av andra upprepade gånger, varför kriteriet upprepning snabbt är uppfyllt.

viktiga på nätet. Andra forskare har också

Svenska barn har stor vana vid internet

I Sverige har större delen av befolkningen haft tillgång till internet sedan mitten av 1990-talet.¹⁰ Det gör Sverige till ett av de uppkopplings- och datortätaste länderna i världen. Det avspeglar sig bland annat i att svenska barn enligt en svensk studie från 2011 är utsatta för fler risker på nätet än barn i länder där man inte har samma tillgång.¹¹

Medievanorna i Sverige uppvisar en tydlig stabilitet – de senaste 30 åren har antalet minuter vi ägnar åt medier inte förändrats.¹² Däremot har framför allt unga bytt ut vissa av dessa medier mot andra. Skolbarn och äldre ungdomar använder fortfarande traditionella medier mer än internet. Läsningen har minskat, men det är framför allt läsning av facklitteratur och skolböcker som står för den minskningen medan läsning för nöjes skull är oförändrad.

Tidig oro för mobbning på nätet i skolan

8 Dooley, Pyzalski & Cross, 2009.

9 Brandtzæg med flera, 2009.

10 Findahl, 2009.

11 Feilitzen von, Findahl & Dunkels, 2011.

12 Findahl, 2012.

13 Åkerlund, 2011; Löfving, 2012; Rask, 2006.

14 Papert, 1994.

Lärare berättade om konflikter som startat på fritiden och som följde med barnen in i skolan. Det var konflikter som uppstått på digitala mötesplatser och många skolor sökte sig till tekniska lösningar på problemen, eftersom själva tekniken sågs som roten till det onda. Exempelvis påpekar pedagogerna Ann-Britt Enochsson och Fredrik Ohlin i en artikel i Pedagogiska Magasinet från 2004 att många skolor hindrade tillgången till Lunarstorm, den stora svenska mötesplatsen 2000–2010.¹⁵ Ofta installerades den typen av tekniska hinder med hänvisning till att kränkningar skedde på mötesplatserna och att det därför inte var lämpligt att skolan tillhandahöll tillgång till dem. Men det som hände i skolan hände också på fritiden.

Farorna i fokus för forskningen

Medierapporteringen om ungas internetanvändning under de första 15 åren handlade ofta om farorna. Medievetaren Elisabeth Stacey påpekade 2009 att de tidigaste studierna av mobbning på nätet ofta var anekdotiska, byggde på enskilda händelser och speglade en skräck för det okända snarare än en vetenskaplig förståelse av fenomenet.¹⁶ Det uppstod på så sätt en form av berättelse om nätets faror som många tyckte var trovärdig. I detta samtalsklimat började så småningom begreppet ”nätmobbning” användas.

För att förstå hur bilden av mobbning på nätet formats är det viktigt att först förstå begreppet mediepaniker, något som flera forskare har skrivit om.¹⁷ Mediepaniker är ett uttryck som används för att beskriva en allmän stämning som uppstår under en period strax efter att ett nytt medium eller ny teknik har blivit tillgänglig. Dessa perioder kännetecknas av känslomässiga reaktioner på de nya medierna. Forskning har visat att vi har svårt att ta till oss ny teknik utan att först gå igenom en period av mer eller mindre panikartade reaktioner. Det som skapade panik i en generation blir respekterat i nästa.¹⁸

Den amerikanska multimedieforskaren Adam Thierer tror att eftersom den tekniska utvecklingen är så snabb kan vi i framtiden få se en rad minipaniker – korta och snabbt övergående panikutbrott – snarare än stora, överväldigande paniker.¹⁹ Om den teorin stämmer kan det också bero på att fler och fler känner till begrepp som mediepaniker och förmår relatera sin egen oro till videovåldsdebatten och liknande tidigare diskussioner. Det skulle kunna leda till att fler kan tänka rationellt snarare än känslomässigt om nya medias påverkan på unga.

Om mediepaniker är ett återkommande tema så snart ny teknik införs, skulle man kunna tänka att det är så det alltid kommer att vara och att det inte finns så mycket att sätta emot. Det är också möjligt att argumentera för att det handlar om försiktighet snarare än något annat; man värjer sig mot att hoppa på varje ny trend och vill skydda barnen innan man avgjort om det nya är bra. Mot detta argumenterar Thierer att dessa ständiga panikutbrott riskerar att skapa farliga spänningar i samhället. Att vänja sig vid att det alltid är något som anses farligt gör att paniken kan bli norm och man får en sorts uttrötningseffekt. Det skulle i värsta fall kunna leda till att samhället ignorerar allvarliga risker.

15 Enochsson & Ohlin, 2004.

16 Stacey, 2009.

17 Drottner, 1999.

18 Thierer, 2012; Drottner, 1999; Shariff, 2008.

19 Thierer, 2012.

Hur vanligt är mobbning på nätet?

Studien *Mobbning och kränkningar på nätet – omfattning och effekter av skolans insatser* i denna antologi visade att 1 procent av eleverna var utsatta för mobbning på nätet och 2,8 procent var utsatta för kränkningar på nätet.²⁰ Det är betydligt lägre siffror än vad som rapporterats i media. Där har rapporteringen varit omfattande och inriktad på spektakulära händelser, vilket kan ha medfört att många fått uppfattningen om en flodvåg av mobbning på nätet.

Fler flickor blir utsatta för oönskade sexuella kontakter på nätet medan färre pojkar råkar ut för detta. En grupp norska forskare menar att traditionella maktrelationer i stor utsträckning är de samma på nätet som i samhället i övrigt.²¹

Det spelar också roll var på nätet man befinner sig. På många mötesplatser idag uppger användarna hela sitt namn, exempelvis på Facebook, medan det var vanligare förr att man hittade på ett alias eller smeknamn, som det var på Lunarstorm. Bland annat har de norska forskarna visat att anonymitet oftare leder till mobbning på nätet. I deras studie blev det tydligt att flickor är mer utsatta för mobbning på nätet i miljöer där man normalt använder alias istället för sitt vanliga namn.

Kränkningar på nätet tycks vara mer utbredd i Sverige än i EU-länderna i snitt, enligt en svensk forskargrupp från 2011.²² Den norska studien visar att de som använder internet varje dag riskerar att bli mer utsatta för kränkningar på nätet än de som använder nätet mindre ofta.²³ Förekomsten av kränkningar på nätet kan också ha att göra med graden av övervakning från de vuxnas sida. Sverige har internationellt sett mycket liten användning av tekniska hjälpmedel bland föräldrar för att övervaka sina barn, och det kan vara ytterligare en förklaring till att svenska barn är mer utsatta för risker på nätet än europeiska barn i genomsnitt. Mot detta talar medieveterarna Andrea Duerager och Sonia Livingstones rapport från 2012.²⁴ Där slår man fast att föräldraövervakning inte har någon positiv effekt på barns säkerhet.

Upplevelsen olika stark i olika åldrar

Samma studie som visade att kränkningar på nätet är vanligare i Sverige än i andra europeiska länder ställde frågan: Hur upprörd blev du den senaste gången när någon uppträdde sårande eller elakt mot dig på internet? Det visade sig att det fanns påtagliga skillnader mellan olika åldersgrupper. 9–10-åringar var de som reagerat minst, totalt 4 procent blev upprörda. I gruppen 11–12-åringar blev 13 procent upprörda, därefter minskar det något för varje åldersgrupp: 9 procent av 13–14-åringar och 8 procent av 15–16-åringar.²⁵

Elever i årskurs 8 och 9 var mest utsatta och de var minst villiga att involvera lärare och föräldrar när något inträffade.²⁶ Ofta berodde detta på att de var rädda att de vuxna skulle hindra deras tillgång till nätet om de fick veta vad som pågick. Även bland mobbningsforskarna Cassidy, Jackson och Browns infor-

20 Skolverket, 2011.

21 Brandtzæg, Staksrud, Hagen & Wold, 2009.

22 Feilitzen von, Findahl & Dunkels, 2011.

23 Brandtzæg, Staksrud, Hagen & Wold, 2009

24 Duerager & Livingstone, 2012.

25 von Feilitzen, Findahl & Dunkels, 2011.

26 Stacey, 2009.

manter ville 25 procent inte berätta för någon vuxen.²⁷ Dels handlade det om oro för att andra elever skulle få veta att de skvallrat på någon och att de inte hade förtroende för skolans förmåga att lösa problemet, dels handlade det om oro för att bli avstängda från internetanvändning.

Det tycks uppstå en signifikant topp när det gäller kränkningar via mobiltelefon i 14-årsåldern, enligt en studie från 2009.²⁸ Forskarna förklarar det med att i den åldern är vanligt att man börjar intressera sig för romantiska relationer. Forskarna bakom studien resonerar också om en möjlig utjämning av könsskillnaderna när det gäller indirekt mobbning.

I studien framkom att ett betydande antal av dem som blivit utsatta kände sig starka nog att säga att attackerna inte påverkade dem. Särskilt framträdande var detta när det gäller kränkningar på nätet. Här kan man resonera om möjliga förklaringar. För det första kan det avstånd mellan personer som kännetecknar datormedierad kommunikation vara en orsak; det kan för en del av dem som utsätts vara lättare att ignorera kränkningar på nätet, eftersom de inte är nära den som kränker. För det andra kan personlighetsdrag hos den som utsätts ha betydelse; det finns en del som har lättare att skaka av sig angrepp än andra. Forskarna genomförde en studie där informanterna fick välja mellan olika känslouttryck för att beskriva hur de upplevde olika typer av mobbning, alltså både på nätet och fysisk och psykisk mobbning utanför nätet. Att den utsatta känner sig generad var vanligt vid direkt, fysisk mobbning, men nämndes knappast alls vid mobbning på nätet. Mobbning via mobiltelefon tycktes inte skapa lika mycket känslor av ensamhet som andra typer av mobbning. Ilska är däremot en känsla som förekom vid alla typer av mobbning.

Uppfattar inte alla kränkningar som mobbning

I intervjuerna som genomfördes i samband med Skolverkets utvärdering²⁹ frågar intervjuaren om eleverna har hört om någon som blivit mobbad på nätet eller via sms:

Elev 1: Fast det är typ att man säger dumma saker.

De här eleverna ger uttryck för något som dyker upp i flera intervjuer; att det som intervjuaren frågar om inte är mobbning. Denna uppfattning finns också beskriven i studier om mobbning på nätet från de senaste åren. Bland annat kunde pedagogen Danielle Law och hennes kollegor³⁰ se att aktörerna i mobbningsincidenter på nätet såg sig själva som individer inblandade i aggressiva aktiviteter på nätet snarare än som ”mobbare”, ”offer” och ”passiv publik”. De kunde exempelvis säga att de var med och skickade elaka meddelanden, de la ut pinsamma bilder på andra och liknande. Däremot kallade de inte dessa aktiviteter för mobbning, vare sig de var de som utsatte eller de som blev utsatta.

27 Cassidy, Jackson & Brown, 2009.

28 Ortega med flera, 2009.

29 När inte annat anges är intervjuerna som citeras i detta kapitel genomförda i samband med Skolverkets utvärdering av metoder mot mobbning. Skolverket, 2011.

30 Law med flera, 2012.

Lättare slå tillbaka på nätet

Law menar att en möjlig förklaring till denna skillnad mot mobbning i skolan är att den som utsätts kan känna sig tryggare med att slå tillbaka på nätet. Det blir inte samma typ av rollfördelning som vid fysisk närvaro. Nu kan vi inte säkert veta att denna rollfördelning verkligen existerar vid mobbning i skolan heller. Det skulle också kunna vara en kvarleva från tidig mobbningsforskning, som vi idag vet var väldigt fokuserad på individen snarare än på den sociala struktur som individen befinner sig i.³¹

Icke desto mindre är det intressant att Law så tydligt kunde se att de som blev utsatta kände sig kapabla att slå tillbaka efter att ha blivit utsatta för aggressiva handlingar på nätet, något som är extremt ovanligt utanför nätet. Det går att tolka detta som att personer känner sig mindre hämmade vid kommunikation över nätet.³² Law pekar på att tendensen att besvara aggressioner lätt skapar en ökad aggressivitet; en enskild incident kan eskalera till en serie av attacker och motattacker, något som beskrivs av flera lärare som intervjuades:

Mm, det kan ju börja med nån liten kommentar, men hon gjorde det hon är så knäpp. Ja men jag tycker också hon är knäpp och så är det igång liksom.

Även elever beskrev denna upptrappning:

Elev 1: Blir bara värre och värre typ. Den ena har inte gjort något och den andra bara anklagar en.

Elev 2: Ja, då blir det värre.

Law menar att denna effekt knappast förekommer utanför nätet på grund av hur mobbning i skolan generellt ser ut. Den obalans i maktförhållanden som är typisk för mobbning i skolan gör att de som blir utsatta ytterst sällan slår tillbaka. Det gör också att det är lättare att särskilja de som blir utsatta och de som utsätter andra vid mobbning utanför nätet medan rollerna flyter ihop på nätet. Två italienska psykologer understryker att flera studier har visat att många unga som mobbades via nätet eller mobiltelefonen inte blir upprörda eller väldigt lätt kan "blocka" den som kränker, det vill säga se till att de inte kan skicka fler meddelanden.³³ Detta menar Menesini och Nocentini tyder på att den maktobalans som normalt finns mellan de som blir utsatta och de som utsätter andra i skolan inte är lika framträdande på nätet, vilket gör att de som blir utsatta har lättare att försvara sig än vid mobbning utanför nätet.

Law visade också att de flesta som utförde kränkande handlingar på nätet såg det som reaktioner på andras mobbning snarare än som att de utsatte andra för mobbning. Andras aktiviteter kunde de däremot betrakta som mobbning. Många av de intervjuade ansåg att de inte hade någon annan utväg än att slå tillbaka mot de som mobbade.

Skolpersonalen har ingen insyn

Många lärare och skolledare som intervjuats påpekar att det är skillnad mot förr. Det har blivit svårare att se vad som pågår eftersom kränkningarna sker på nätet:

31 Frånberg & Wrethander, 2011.

32 Suler, 2004; Joinson, 2001.

33 Menesini & Nocentini, 2009.

Det är ju svårare nu också med sms och internetmobbing och sånt där som man inte har koll på. Man vet inte vad de skickar till varandra.

En skolledare uttrycker att det har blivit svårare än förr, när mobbningen var mer direkt:

Nu är internet en väldigt stor mobbingarena, och det går så fort. Rykten som man sprider, felaktiga som riktiga, de blir ju allas kunskap otroligt fort.

En lärare ser det som att metoderna har förfinats:

Kränkningar har väl förekommit fast man har väl andra metoder för det. När vi gick i skolan hade vi inte datorer ens.

En kollega protesterar lite:

Men vi sa ju elaka saker till varann.

Den första läraren tycker ändå att det var skillnad:

Jo, men då möttes vi.

I några intervjuer diskuterades öppenheten på nätet och intervjuaren ställde en fråga om vad det innebär ”att folk skriver dagböcker och att de skriver sina innersta tankar som om ingen annan kunde komma åt det”. En lärare menar att just detta att det:

... ligger [...] ute för hela världen att beskåda [kan innebära att mobbing och kränkningar kan] fortsätta utanför skolans tid och område, det blir så gränslöst på nåt vis.

Flera av personalen i skolan gav uttryck åt att det är svårare att ha kontroll. En lärare menade att:

Nu är det ju sådan mobbing som man inte kan se alltid, det är nätmobbing och annat förekommer ju också, och det är ju vi, lärare, nästan chanslösa mot om vi inte får någon hint om det. Så där är eleverna väldigt viktiga.

Här är läraren inte bara inne på mobbing på nätet, utan menar att det är annan typ av mobbing som också är osynlig för personalen. En skolledare menade att:

Det är ju lättare med bråk och bök än det här utstuderade otydliga.

Eleverna har lätt att vara personliga

För många som arbetar i skolan handlade problemen delvis om att eleverna inte riktigt förstår hur de samtida medierna fungerar. En lärare menade att många elever:

... bloggar eller går ut på facebook eller nånting och kanske går ut med sina innersta tankar och förstår inte att så många kommer att läsa det. Och dan efter i skolan så kommer det dumma kommentarer.

Sally Kift, Marilyn Campbell och Desmond Butler, som är professorer i juridik och i pedagogik, påpekar att syftet på mötesplatser på nätet är just att lägga ut personlig information.³⁴ Vi vuxna måste förstå detta när vi bedömer de ungas handlingar.

I Skolverkets rapport *Diskriminerad, trakasserad och kränkt* är den allmänna åsikten bland eleverna att många vågar vara elakare på nätet än utanför.³⁵ Även detta kan delvis förklaras med att man känner sig mindre hämmad vid kommunikation över internet, och att uttryck har en tendens att förstärkas på nätet jämfört med i ett direkt möte. Det betyder också att de kärleksfulla uttrycken förstärks, vilket kanske inte har fått lika mycket uppmärksamhet i forskningen.

Eleverna blir vana vid kränkningar

I några av intervjuerna i samma rapport menar lärarna att elever idag har blivit vana vid kränkningar:

Internet kan också göra så att de är vana vid att bli kränkta. Så det är inget konstigt till slut. Det låter jättekonstigt men det är faktiskt så, tror jag, att de kränker varandra till höger och vänster och till slut så blir det "Vem bryr sig?"

Både mellan killar och tjejer, mycket mellan tjejer: hon sade det och då sade jag det och så blev det så och så blev det si och så skrev jag det och så skrev hon det tillbaka och så varför sade hon det och så och varför blev det så och så.

En lärare menar att det nya är att det inte är nödvändigt att se den andra i ögonen. Det gör att eleverna vågar säga sådant som de inte vågade säga förr. Komplikationer uppstår också när några elever sitter tillsammans vid en dator och skriver till någon. När det blir konflikter är det svårt att bedöma vem som skrivit vad.

Enligt Adam Thierer behöver vi ta hänsyn till det han kallar för tredje-personseffekten, det vill säga att vi tenderar att överskatta nya mediers påverkan på andra personer. Man räknar alltså med att man själv klarar sig men att det blir svårare för andra. I fallet med kränkningar på nätet är "de andra" barn och unga, vilket ytterligare riskerar att förstärka tredje-personseffekten eftersom de som oroar sig – föräldrar och lärare – är ansvariga för att skydda unga från faror.

Svårt för skolan att ingripa

I stort sett alla skolledare som intervjuades i Skolverkets rapport *Diskriminerad, trakasserad och kränkt* som kommit in på frågan om kränkningar på nätet har nämnt att konflikterna ofta börjar på fritiden men att skolan tvingas reda ut problemen:

... förra året till exempel så har det varit mycket måndagsmornar då msn eller på nätet på något sätt (.../ att man har kränkt varandra där. Och sedan så kommer de hit och sedan så fortsätter kränkningarna här och så ska man göra upp här då på något sätt ...

34 Kift, Campbell & Butler, 2010.

35 Skolverket, 2009.

Även många lärare nämner att händelser i hemmet eller på fritiden påverkar skolan. En lärare frågar sig vad som är skolans revir:

... det händer ju väldigt mycket på helger och de skickar elakheter till varann. Och det har skett på fredagsnatt och lördagen, och det är ju svårt för oss.

En annan lärare menar att det som sker på nätet på kvällar och helger allvarligt försvårar skolans arbete:

Att vi har jobbat här och så händer det saker, barnen kommer hit och har liksom med sig saker som inte har hänt på skolan.

Den australienska forskargruppen Kift, Campbell, och Butler menar att skolan kanske måste ha rätt att ingripa mot elever även när de gjort något fel utanför skoltid, om handlingarna är menade att påverka relationen till andra elever eller på andra sätt störa skolans verksamhet.³⁶ Den amerikanska forskargruppen Cassidy, Jackson och Browns studie från 2009 av 11–15-åringar visade att mobbning på nätet oftast är en reaktion på händelser som inträffat på skolan.

Av Skolverkets rapport *Diskriminerad, trakasserad, kränkt?* framgår inte hur många skolor som aktivt har arbetat in strategier mot kränkningar på nätet i sina likabehandlingsplaner. I några intervjuer med skolledare, lärare och elevvårdsteam framkommer dock strategier som skolan har, till exempel att samlas in mobiltelefonerna varje morgon.

... och det är just för att de inte ska kunna sitta och ja, meddela varandra, det kan ju vara vad som helst och då tappar vi kontrollen över det.

Avstängning från internetanvändning på skolan är en sanktion som nämns när skolan har gjort bedömningen att eleven missbrukat internettillgången.

... en vecka. En eller två veckor kan de väl få. De får alltså skriva kontrakt. Och de får sin egen kod och sin egen inloggning och sin egen hemsida. Och då får man inte använda datorerna och då blir det jättejobbigt i skolarbetet, eftersom man ska leta saker oftast. På den här skolan jobbar man jättemycket med datorn. Och då blir det lite kännbart, när man inte kan göra sitt jobb. En del har blivit avstängda.

En skolledare berättade om ett fall som skolan inte betraktade som en mobbningshistoria med hänvisning till att kränkningarna skedde utanför skoltid. En flicka blev utesluten ur gemenskapen med andra flickor i klassen, men inga av dessa händelser var synliga i skolan eftersom mycket av relationsarbetet skedde via internet och mobiltelefon. Flickans föräldrar hade reagerat på att skolan inte agerat mot mobbningen, men skolan tyckte alltså inte att det var deras ansvar.

En annan lärare berättade om att mobbning på nätet är:

... ett spel som inte vi ser så mycket av men vi hör väldigt mycket av /.../ det är internetkränkningar, sms-kränkningar, och det är sånt som många gånger sker på fritid och kvällar, helger.

36 Kift med flera, 2010.

Särskilt med mobbning på nätet

Samtidigt råder det ingen tvekan om att det förekommer aggressiva handlingar på nätet och att unga dagligen utsätts för mobbning på nätet. Flera forskare³⁸ menar att mobbning på nätet kan ses som samma fenomen som traditionell mobbning, bara i ett annat forum. Men under senare tid har flera andra forskare hittat särdrag hos mobbning på nätet som gör att det ändå är meningsfullt att tala om det särskilt.³⁹

Vi kan dels ha nytta av denna relativt nyvunna kunskap för att förstå negativa handlingar på nätet, dels kan vi använda den för att förstå mobbning generellt. Ett särskiljande drag är att i princip varje kränkande handling som sker via nätet innebär sin egen dokumentation. Med få undantag kan den som utsätts för en oönskad handling spara beviset för denna handling och sedan sprida den på önskat sätt, exempelvis till kuratorn på skolan.

Diskussion kring åtgärder och lösningar

Enligt Adam Thierer finns det ofta en önskan att följa försiktighetsprincipen, det vill säga att man väntar tills man med säkerhet vet att det nya är ofarligt innan man tillåter det. Men det är en princip som mest används i början av en teknikintroduktion, och med tanke på att vi har haft massanvändning av internet sedan mitten av 1990-talet är det möjligen för sent att använda sig av försiktighetsprincipen.⁴⁰ Ett sådant förhållningssätt riskerar också enligt Thierer att minska utrymmet för experimenterande, kreativt utforskande och lärande i samband med den nya tekniken.

Inte lämpligt med tekniska hinder

Av liknande skäl är det inte heller lämpligt att använda sig av tekniska hinder på en skola, som filtrering av skolans datorer.⁴¹ Det mångåriga projektet EU Kids Online som omfattar i det närmaste alla EU-länder presenterade i sin slutrap-

37 Skolverket, 2012.

38 Dunkels, Frånberg & Hällgren, 2011; Li, 2007.

39 Kowalski, 2008; Dooley, Pyzalski & Cross, 2009.

40 Findahl, 2009.

41 Dunkels, 2012.

port det uppseendeväckande resultatet att användningen av tekniska lösningar som exempelvis innehållsfilter i datorerna inte minskar riskerna för att barn ska råka ut för oönskade kontakter på nätet.⁴² Det uppseendeväckande var att fram till denna punkt har just filtrering förordats i de flesta länder i EU, med undantag för de nordiska länderna. Det tycks alltså som om användningen av filter inte har något stöd i forskning om unga och risker på nätet.

Det behövs närvarande vuxna

När det gäller traditionell mobbning vet vi att den minskar om det finns vuxna närvarande. Det finns skäl att anta att detsamma gäller för kränkningar och mobbning på nätet. Svårigheten är att fundera ut vad som kan utgöra nätets motsvarighet till att ”det finns vuxna närvarande”. Det är inte säkert att det handlar om att vara vuxen på nätet i största allmänhet.

När de här problemen först började diskuteras i slutet av 1990-talet uppmanades ofta föräldrar och lärare att skaffa en användare på de vanligaste mötesplatserna på nätet och vandra runt för att stävja bråk och lära sig mer.⁴³ I vissa sammanhang florerade också uppmaningen att skaffa en falsk användare, alltså utge sig för att själv vara ungdom, för att kunna spionera på sina barn eller elever. Men de här initiativen, hur vällovliga de än är, kan medföra en del problem. Dels kan man se att om fler vuxna befinner sig på ungas mötesplatser, finns det en risk att de unga flyr till andra platser där de får vara i fred med sina jämnåriga, dels finns det stora etiska problem. Om en vuxen tar kontakt med unga på nätet måste detta ske under väl genomtänkta former, eftersom det förekommer att vuxna tar kontakt med unga i syfte att skapa sexuella kontakter. Det finns inget sätt för de unga att skilja mellan en möjlig ”förövare” och en vänlig, intresserad vuxen. Att använda möjligheten att spionera via nätet innebär också etiska problem. Här handlar det om värderingar och om värdet av övervakningen överskuggar den integritetskränkning den innebär.

Law kunde se ett samband mellan att ha dator i sovrummet och att sända aggressiva meddelanden.⁴⁴ Denna koppling har diskuterats i många sammanhang där ungas säkerhet har varit i fokus och antagandet har då varit att den som inte är övervakad gör fler övertramp. Men även detta har med värderingar att göra, som Rask påpekar.⁴⁵ Den avgörande frågan blir om barnen ska fås att agera etiskt och juridiskt korrekt därför att de inte kan bryta mot reglerna eller om de självständigt bör välja att agera etiskt.

Det finns en relativt stor samsyn i den frågan när diskussionerna handlar om beteenden utanför nätet; de flesta vuxna tycker att barn tidigt ska få utveckla en känsla för rätt och fel, inte genom att den felaktiga vägen är stängd, utan genom att de får stöd att välja andra vägar. Sett i det ljuset kan frågan om dator i det egna rummet eller inte se lite annorlunda ut. Law menar att eftersom alla ser sina aggressiva handlingar som berättigade spelar inte datorns placering någon roll: *De tycker inte att de gör något fel och följaktligen känner de sig bekväma att lägga ut den typen av saker på nätet även om datorn står i ett gemensamt rum.*⁴⁶

42 Duerager & Livingstone, 2012.

43 Dunkels, 2007.

44 Law, 2012.

45 Rask, 2002.

46 Law med flera, 2012, s. 670.

Hur får man unga att rapportera mobbning på nätet?

Stacey menar att det säkraste sättet att hantera frågor om mobbning på nätet är att se till att de unga har förtroende för de vuxna och därmed berättar om det händer något. Genom att ha en öppen och ständig kommunikation om nätets glädjemen kan ett ömsesidigt förtroende skapas. Om de vuxna söker lösningar som ska hindra och kontrollera motarbetas denna öppna kommunikation.⁴⁷

Cassidy, Jackson och Brown menar sin studie från 2009 att det var större chans att elever rapporterade mobbning på nätet till skolan om de var vittnen till en incident än om de själva blev utsatta. Eleverna var också mer benägna att berätta för vänner än för vuxna. Yngre barn har lättare att rapportera till vuxna än äldre barn. Den här bilden av hur unga tänker kan vara till hjälp för att hitta lösningar på problemet.

Informanterna fick välja mellan tio förslag på lösningar och de tre mest valda var att starta en telefontjänst dit man kan ringa anonymt och tipsa, att utbilda elever om mobbning på nätet och vilka effekter det får samt att straffa elever som deltar i mobbning på nätet. En liknande ansats finns i Skolverkets rapport *Diskriminerad, trakasserad och kränkt* där elevernas egna förslag till åtgärder mot kränkningar och trakasserier i skolan kan sammanfattas i fyra punkter: utbildning av elever och personal, större elevdemokrati och sociala gemenskaper, fler engagerade vuxna och förändringar i den fysiska miljön och organisationen.

Vuxna behöver utbildning om sociala relationer och teknik

Kift, Campbell och Butler menar att mobbning på nätet, precis som alla former av mobbning, är ett komplext socialt problem som handlar om relationer snarare än teknik. Därför kan man inte lösa hela problemet med hjälp av tekniska lösningar eller lagändringar. Istället understryker forskarna vikten av utbildning, inte bara om mobbning utan om sociala relationer generellt. De får stöd av Adam Thierer som förordar utbildning och stöd för att ta makten över situationen. En sådan utbildning skulle kunna innehålla uppmuntran till bättre sociala normer och motstrategier.⁴⁸

Även Janis Wolak och forskarna på Crimes Against Children Research Center rekommenderar utbildning.⁴⁹ De efterfrågar förståelse som bygger på kunskap, till exempel att känna till det hemska som finns på nätet. Medvetenhet om mobbning på nätet kan innehålla kunskap om hur vanligt det är, hur unga kan uppleva det, jämförelser med traditionell mobbning och inte minst *motstrategier*.⁵⁰ Motstrategier kan handla om rent praktiska, tekniska kunskaper som att veta hur man blockerar en person eller anmäler någon för olagliga eller oönskade handlingar. Det kan också vara sociala strategier om hur vi fungerar som människor, att avslöja avsändarens syfte eller att utveckla ett eget förhållnings-sätt till det som händer.

Psykologerna George Steffgen och Andreas König tycker att en sådan utbildning ska innehålla träning i att vara empatiskt lyhörd i sociala medier.⁵¹ I deras

47 Dunkels med flera i en artikel från 2012.

48 Thierer, 2012.

49 Wolak med flera, 2008.

50 *Avoidance skills* enligt Wolak med flera, 2008.

51 Steffgen & König, 2009.

studie framkom att de som utsatte andra för mobbning på nätet visade mindre empati än de som inte utsatte andra.

Brandtzæg menar att den utveckling vi ser idag, att unga väljer mötesplatser där användarna öppet redovisar sitt riktiga namn, kan leda till ett mer ansvars- tagande beteende och därigenom färre kränkningar på nätet.

Skolverket gör bedömningen att personalens medvetenhet om vikten av ett normkritiskt förhållningssätt är grunden för ett framgångsrikt arbete mot kränkande behandling i skolan.⁵²

Ett mer komplext förhållningssätt behövs

Ett förhållningssätt som varit relativt allena rådande under de första 15 åren av internetanvändning har riktat in sig på att peka ut särdrag hos de unga och i det nya. Det förhållningssättet öppnar för relativt enkla lösningar på problemen, som tekniska hjälpmedel som ska ge vuxna kontroll över situationen.

Ett annat förhållningssätt har vuxit fram de senaste åren, där tanken är att den kunskap som finns idag om det ständigt förändrade medielandskapet och om kränkande behandling, används för att skapa en helhetsbild av ungas förändrade uppväxtvillkor. Det är ett förhållningssätt som medger att förhållan- dena är komplexa, det vill säga att alla unga inte är likadana, att tillgången till teknik och kunskap är orättvist fördelad och att vuxna kan behöva lära sig mer. Detta mer komplexa förhållningssätt tillåter inga enkla lösningar. Istället bygger det på ständigt återkommande kommunikation.

Det komplexa förhållningssättets lösningar är processer medan det enkla förhållningssättets lösningar är åtgärder. Alla som ska arbeta professionellt med frågor om kränkande handlingar, på eller utanför nätet, måste utveckla förhåll- ningssätt som fungerar just i deras sammanhang.

⁵² Skolverket, 2012; Skolverket, 2009.

Referenser

- Brandtzæg, P. B., Staksrud, E., Hagen, I., & Wold, T. (2009). Norwegian children's experiences of cyberbullying in different technological platforms. *Journal of Children and Media*, 3 (4), s. 349–365.
- Broddason, T. (2006). Youth and New Media in the New Millennium. *Nordicom Review*, 27 (2), s. 105–118.
- Cassidy, W., Jackson, M., & Brown, K. N. (2009). Sticks and Stones Can Break My Bones, But How Can Pixels Hurt Me? Students' Experiences with Cyber-Bullying. *School Psychology International*, 30 (4), s. 383–402.
- Dooley, J. J., Pyzalski, J., & Cross, D. (2009). Cyberbullying Versus Face-to-Face Bullying A Theoretical and Conceptual Review. *Journal of Psychology*, 217 (4), s. 182–188.
- Drotner, K. (1999). Dangerous Media? Panic Discourses and Dilemmas of Modernity. *Paedagogica Historica*, 35 (3), s. 593–619.
- Duerager, A., & Livingstone, S. (2012). *How can parents support children's internet safety?* EU Kids Online. London: London School of Economics.
- Dunkels, E. (2007). *Bridging the Distance: Children's Strategies on the Internet*. Umeå: Umeå universitet.
- Dunkels, E. (2012). *Vad gör unga på nätet?* Malmö: Gleerups.
- Dunkels, E., Frånberg, G.-M., & Hällgren, C. (2011). Young People and Online Risk. I E. Dunkels, G.-M. Frånberg, & C. Hällgren, *Youth Culture and Net Culture: Online Social Practices*, s. 1–16. Hershey, US: IGI Global.
- Enochsson, A., & Ohlin, F. (2004). Internet öppnar för anonym mobbning. *Pedagogiska magasinet* (4).
- Feilitzen, von C., Findahl, O., & Dunkels, E. (2011). *Hur farligt är internet? Resultat från den svenska delen av den europeiska undersökningen EUKO*. Göteborg: Nordicom.
- Findahl, O. (2009). *Internet 15 år*. Stockholm: Stiftelsen för internetinfrastruktur.
- Findahl, O. (2012). *Barn och ungas medieanvändning i Internet-världen*. Göteborg: Nordicom.
- Frånberg, G.-M., & Wrethander, M. (2011). *Mobbning – en social konstruktion?* Lund: Studentlitteratur.
- Hinduja, S., & Patchin, J. (2010). Bullying, Cyberbullying, and Suicide. *Archives of Suicide Research*, 14 (3), s. 206–221.
- Joinson, A. N. (2001). Self-disclosure in computer-mediated communication: The role of self-awareness and visual anonymity. *European Journal of Social Psychology*, 31 (2), s. 1099–0992.

- Kift, S., Campbell, M., & Butler, D. (2010). Cyberbullying in social networking sites and blogs. *Journal of Law, Information and Science*, 20 (2), s. 60–97.
- Kowalski, R. M. (2008). Cyber Bullying – Recognizing and Treating Victim and Aggressor. *Psychiatric Times*, 25 (11).
- Lapidot-Lefler, N., & Barak, A. (2012). Effects of anonymity, invisibility, and lack of eye-contact on toxic online disinhibition. *Computers in Human Behavior* (28), s. 434–443.
- Law, D. M., Shapka, J. D., Domene, J. F., & Gagné, M. H. (2012). Are Cyberbullies really bullies? An investigation of reactive and proactive online aggression. *Computers in Human Behavior*, 28 (2), s. 664–672.
- Li, Q. (2007). New Bottle but Old Wine: A Research of Cyberbullying in Schools. *Computers in Human Behavior* (23), s. 1777–1791.
- Löfving, C. (2012). *Digitala verktyg och sociala medier i undervisningen*. Stockholm: Liber.
- Menesini, E., & Nocentini, A. (2009). Cyberbullying Definition and Measurement. *Zeitschrift für Psychologie/Journal of Psychology*, 217 (4), s. 230–232.
- Ortega, R., Elipe, P., Mora-Merchán, J. A., Calmaestra, J., & Vega, E. (2009). The emotional impact on victims of traditional bullying and cyberbullying. *Zeitschrift für Psychologie/Journal of Psychology*, 217 (4), s. 197–204.
- Papert, S. (1994). *Hur gör giraffen när den sover?* Göteborg: Daidalos.
- Rask, S. R. (2002). *Hotbilder och motbilder*. Stockholm: Gothia.
- Rask, S. R. (2006). *När det gamla möter det nya – om skolan och den nya tekniken*. Solna: Ekelunds.
- Shariff, S. (2008). *Cyberbullying. Issues and solutions for the school, the classroom and the home*. New York: Routledge.
- Skolverket (2009). *Diskriminerad, trakasserad och kränkt. Barns, elevers och studerandes uppfattningar om diskriminering och trakasserier*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2011). *Utvärdering av metoder mot mobbning*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2012). *Allmänna råd och kommentarer för arbetet mot diskriminering och kränkande behandling*. Stockholm: Skolverket.
- Slonje, R. (2011). *The Nature of Cyberbullying in Swedish Schools: Processes, Feelings of Remorse by Bullies, Impact on Victims and Age – and Gender Differences*. London: Goldsmiths, University of London.
- Stacey, E. (2009). Research into Cyberbullying: Student Perspectives on Cybersafe Learning Environments. *Informatics in Education*, 8 (1), s. 115–130.

- Steffgen, G., König, A., Pfetsch, J., & Melzer, A. (2010). The role of empathy for adolescents' cyberbullying behaviour. *Kwartalnik Pedagogiczny*.
- Suler, J. (2004). The Online Disinhibition Effect. *Cyber Psychology & Behavior*, 7 (3), s. 321–326.
- Säljö, R. (2000). *Lärande i praktiken*. Stockholm: Norstedts.
- Thierer, A. (2012). *Technopanics, Threat Inflation, and the Danger of an Information Technology Precautionary Principle*. 12. George Mason University Mercatus Center.
- Vandebosch, H., & Van Cleemput, K. (2008). Defining Cyberbullying: A Qualitative Research into the Perceptions of Youngsters. *Cyber Psychology & Behavior*, 11 (4), s. 499–503.
- Varjas, K., Talley, J., Meyers, J., Parris, L., & Cutts, H. (2010). High School Students' Perceptions of Motivations for Cyberbullying. *Western Journal of Emerging Medicine*, 11 (3), s. 269–273.
- Walrave, M., & Heirman, W. (2011). Cyberbullying: Predicting Victimization and Perpetration. *Children & Society*, 25, s. 59–72.
- Wang, J., Iannotti, R., Luk, J., & Nansel, T. (2010). Co-occurrence of Victimization from Five Subtypes of Bullying: Physical, Verbal, Social Exclusion, Spreading Rumors, and Cyber. *Journal of Pediatric Psychology*, 35 (10), s. 1103–1112.
- Wolak, J., Finkelhor, D., Mitchell, K. J., & Ybarra, M. L. (2008). Online “Predators” and Their Victims – Myths, Realities, and Implications for Prevention and Treatment. *American Psychologist*, 68 (2), s. 111–128.
- Åkerlund, D. (2011). Ungas lärande i sociala medier. I M. Alexandersson, & T. Hansson, *Ungas nätmiljöer – nya villkor för samarbete och lärande*. Lund: Studentlitteratur.
- Ybarra, M. L., & Mitchell, K. J. (2004). Online aggressor/targets, aggressors, and targets: a comparison of associated youth characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45 (7),